

บทที่ 5

บทสรุป

“พระสุริยะ” ได้รับการนับถือเป็นเทพเจ้าสำคัญตั้งแต่สมัยพระเวท หากแต่ต่อมาภายหลังเมื่อสังคมมนุษย์ได้เจริญเติบโตขึ้นแนวคิดและความต้องการก็เริ่มเปลี่ยนแปลง การพึ่งพาดินฟ้าอากาศจะมีใช้สาระสำคัญของการดำรงชีวิตเช่นเดิมอีกต่อไป ความสุขสบายจากโภคทรัพย์ บริบูรณ์ทรัพย์ ตลอดจน ลาภ ยศ สรรเสริญ กลับเป็นความคิดความต้องการที่เข้ามาแทนที่ เช่นเดียวกับบทบาทของเทพที่แปรผกผันตาม บรรดาเทพที่เคยมีความสำคัญในยุคพระเวทซึ่งล้วนมีกำเนิดเกี่ยวข้องกับ “ธรรมชาติ” ต่างคลายบทบาทและฐานะลงจากเดิมเป็นเพียง เทพชั้นรอง รวมถึง พระสุริยะ ขณะเดียวกันได้เกิดเทพใหม่ๆ หรือ เทพชั้นรองบางองค์ซึ่งมีบทบาทและมหิธานุภาพเพิ่มขึ้นและได้รับยกย่องให้มีบทบาทสำคัญขึ้นแทนที่

ต่อมาภายหลังการบูชาพระสุริยะได้รับความนิยมยิ่งขึ้น โดยมีลัทธิบูชาเป็นเอกเทศที่เรียกว่า “ลัทธิสธาระ” ซึ่งปัจจุบันยังคงความสำคัญในบางภูมิภาคของอินเดีย เช่น ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมและความอุดมสมบูรณ์

ดินแดนไทยในอดีตนับแต่วัฒนธรรมทวารวดีเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมานับเป็นพื้นที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งพบหลักฐานทางศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระสุริยะและดวงอาทิตย์ค่อนข้างมากโดยมีรูปแบบสืบสัมพันธ์จากศิลปะอินเดีย หากในส่วนแนวคิด บทบาทและคติความสำคัญนั้นกลับแสดงถึงลักษณะที่ต่างออกไป

คติเรื่องพระสุริยเทพในงานศิลปกรรมที่พบในประเทศไทยช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 แบ่งออกได้เป็น 2 คติสำคัญ ได้แก่

- (1) คติและบทบาทการเป็นเทพในศาสนาพราหมณ์
- (2) คติและบทบาทการเป็นเทพชั้นรองในพุทธศาสนา

พระสุริยะจึงจัดเป็นเทพ 2 บทบาท ทั้งในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ซึ่งคงเป็นไปตามเงื่อนไขบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลา

“เทวรูปพระสุริยะ” ที่ค้นพบจากภาคกลางทางตอนบน ภาคใต้ทางตอนบนรวมทั้งภาคใต้ทางตอนล่าง มีรูปแบบสุนทรียศาสตร์และประติมานวิทยาสำคัญบ่งถึงความสัมพันธ์จากศิลปะอินเดียภาคเหนือในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 12-14 ศิลปะอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบบปาละในราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 และศิลปะอินเดียภาคใต้สมัยราชวงศ์โจฬะตอนต้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15-16

ทั้งนี้การนับถือพระสุริเยะในฐานะเทพแห่งแสงอาทิตย์ในดินแดนไทย คงเป็นเพียงความนิยม “เฉพาะกลุ่ม” และน่าจะเกี่ยวพันกับความสัมพันธ์กับชนภายนอกที่เดินทางเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ในด้านต่างๆ โดยเมืองโบราณศรีเทพนับเป็นแห่งเดียวในประเทศที่มีหลักฐานการนับถือพระสุริเยะชัดเจนและแพร่หลายในชุมชนมากที่สุด

ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมาแม้พระสุริเยะจะไม่ได้รับการบูชาในฐานะเทพเจ้าอย่างเป็นทางการเช่นดังเดิม หากแต่กลับได้รับการนับถือในฐานะ “เทพพระเคราะห์” โดยมีรูปแบบและแนวคิดเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับศิลปะเขมรสมัยเมืองพระนคร ผลจากการศึกษายังพบความน่าสนใจในประเด็นที่ว่า การพบหลักฐานการนับถือพระสุริเยะทั้งสองรูปแบบในดินแดนไทยนั้นดูจะเป็นการแปรผกผันซึ่งกันและกันกล่าวคือ ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 เราได้พบเพียงการบูชาพระสุริเยะในฐานะเทพแห่งแสงอาทิตย์เท่านั้น โดยยังไม่ปรากฏหลักฐานการบูชาพระสุริเยะในฐานะเทพพระเคราะห์เลย ในทางกลับกันช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา การบูชาพระสุริเยะในฐานะเทพแห่งแสงอาทิตย์นั้นไม่พบหลักฐานเป็นที่แน่ชัด ทว่าการบูชาพระสุริเยะในฐานะเทพพระเคราะห์กลับมีบทบาทสำคัญและเป็นที่ยอมรับค่อนข้างมาก ดังประจักษ์พยานสำคัญ คือ แผ่นศิลาจำหลักชุดเทพ 9 องค์ จากศาสนสถานแบบขอม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลักษณะดังกล่าวนี้บ่งชี้ว่ามีความแตกต่างจากชนบการนับถือในอินเดีย ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของพระสุริเยะทั้งสองรูปแบบดำเนินควบคู่กันไป จึงอาจอธิบายได้ว่า การเผยแพร่การบูชาพระสุริเยะสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะแรกนั้น น่าจะให้ความสำคัญกับบทบาทของเทพแห่งแสงอาทิตย์เป็นอันดับแรก ทั้งนี้ น่าจะเกี่ยวข้องกับการเป็นหนึ่งในลัทธิสำคัญของศาสนาพราหมณ์ “ลัทธิสโรวะ” เช่นเดียวกับการเผยแพร่ความเชื่อในลัทธิต่างๆ ที่บทบาทสำคัญสูงสุดของเทพเจ้านั้นย่อมได้รับการนับถือบูชาอย่างเป็นทางการ โดยบทบาทรองลงมาคงได้รับการนับถือเป็นส่วนเสริม

นอกจากกลุ่มรูปเคารพพระสุริเยะในทางศาสนาพราหมณ์แล้วนั้น ในช่วงวัฒนธรรมทวารวดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา เราได้พบ “การแสดงรูปพระสุริเยะในศิลปกรรมทางพุทธศาสนา” หลายชิ้นหลายประเภทด้วยกัน ได้แก่ ชุตธรรมจักรสถัมภะ พระพิมพ์และภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติ เช่นเดียวกับความนิยมในการแสดง “รูปดวงอาทิตย์” ที่พบในพระพิมพ์และภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติ หากรูปดังกล่าวนี้กลับมีบทบาทความสำคัญนอกเหนือไปจากการเป็นลวดลายมงคลเช่นที่ปรากฏในกลุ่มของเหรียญเงินและตราประทับวัฒนธรรมทวารวดี โดยมีนัยเกี่ยวเนื่องกับทางพุทธศาสนา

“รูปพระสุริเยะในพุทธศาสนา” จากรูปแบบที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจประติมานวิทยาอย่างดีของชาวทวารวดี ซึ่งไม่เพียงถ่ายทอดผ่าน “รูปพระสุริเยะ” เท่านั้น หากยังให้ความสำคัญ

กับการแสดง “รูปดวงอาทิตย์” ในศิลปกรรมอีกด้วย โดยทั้งสองนั้นสามารถแทนที่ในตำแหน่งเดียวกัน หรือ เชื่อมโยงบทบาท ความหมาย ซึ่งกันและกันได้โดยไม่ทำให้ความหมายนั้นเปลี่ยนไปดังปรากฏใน พระพิมพ์บางแบบ เช่นเดียวกับแนวคิดของการประดับรูปพระสุริยะในชุดธรรมจักรสดัมมะที่นอกจาก เป็นการสื่อความ “ความหมายทั่วไป” ของธรรมจักร สัญลักษณ์แห่งการเผยแผ่พระพุทธธรรมแล้วนั้น ยังบ่งถึงแนวคิดการสืบความหมายจาก “ดวงอาทิตย์” รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับ “จักรวาล” ที่นำมา ผสมรวมกันเพื่อสื่อและขยายความทางพุทธศาสนา

อย่างไรก็ดี งานพุทธศิลปกรรมที่ปรากฏในสมัยต่อๆ มา กลับไม่ปรากฏความเกี่ยวเนื่อง หรือ สัมพันธ์กับแนวคิดที่มีมาก่อนในสมัยทวารวดีเลย จึงอาจกล่าวได้ว่า **บทบาทการปรากฏของ พระสุริยะในพุทธศิลปกรรมทวารวดีนั้นคงเป็นเพียง “การแปลความ” หรือ “การให้ความสำคัญ” เฉพาะกลุ่มซึ่งน่าจะเกี่ยวพันกับรูปแบบการนับถือศาสนา – ความเชื่อ พื้นเมืองของกลุ่มชนนี้ โดยส่วนหนึ่งนั้น อาจเป็นผลจากการติดต่อสัมพันธ์และการรับ วัฒนธรรมความเชื่อจากภายนอกผ่านกระบวนการเลือกปรับเปลี่ยนแปลงและสะท้อนผ่าน ศิลปกรรมในที่สุด ตลอดจนอาจเป็นความมุ่งหมายเพื่อเชิดชูความยิ่งใหญ่ของ พระพุทธศาสนาอันเป็นความเชื่อสำคัญในวัฒนธรรมทวารวดี**

ด้วยลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ไม่พบปรากฏอย่างชัดเจนในพุทธศิลปกรรมวัฒนธรรมอื่นๆ จึงอาจจัดว่า การให้ความสำคัญกับ “ความหมายของแสงสว่าง” และ “การเทียบเคียง ความหมายที่เกี่ยวเนื่องกับดวงอาทิตย์ในทางพุทธศาสนา” จัดเป็น **“รูปแบบเฉพาะอัน เป็นเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมทวารวดี”**

ทั้งนี้จากหลักฐานที่พบภายหลังช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา แสดงให้เห็นว่า การนับถือพระสุริยะในดินแดนไทยมีความเด่นชัดในฐานะเทพพระเคราะห์ และคงเป็นบทบาท สำคัญที่ยังคงสืบเนื่องอยู่ดังปรากฏในศิลปกรรมและความเชื่อช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ซึ่งโดยมากมักเกี่ยวพันกับทางโหราศาสตร์และแนวคิดสัณฐานจักรวาลเป็นสำคัญ ดังหลักฐาน ทางศิลปกรรมประเภท สมุดพระเทพรูป เทวดานพเคราะห์ เทวดาไทยภิบาล รวมทั้งกลุ่ม จิตรกรรมฝาผนังแสดงสัณฐานจักรวาล หากแต่ในส่วนของคุณลักษณะและประติมานวิทยานั้น ต่างถูกปรับเปลี่ยนไปจนห่างไกลจากต้นแบบ “พระสุริยะ เทพแห่งแสงอาทิตย์” ด้วยคงเป็นไปเพื่อ สอดรับกับสุนทรียศาสตร์แบบท้องถิ่นตลอดจนแนวคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของบทบาทการเป็นเทพแห่งแสงอาทิตย์ หรือ พระสุริยะ ซึ่งคงหลงเหลือ แค่เพียงร่องรอยการนับถือ และคติความเชื่อในดินแดนไทยที่เคยปรากฏในช่วงก่อนพุทธศตวรรษ ที่ 19